

Fjeld-Ljom

September 2020

Gratis avis!
Bli medlem av
Pressemuseet
Fjeld-Ljoms
venner!

Typografi og design er praktiske fag

av Marit Brandsnes

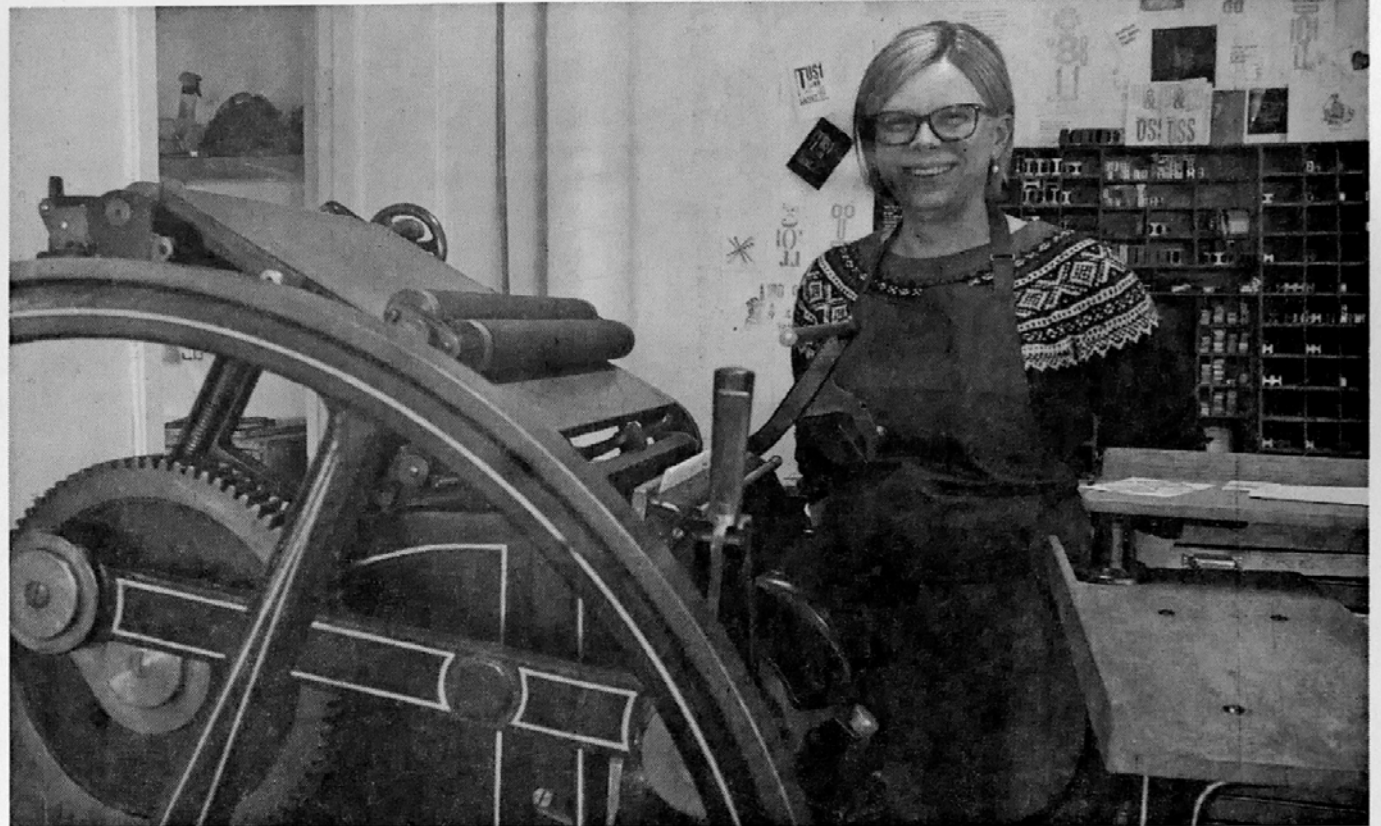
Med et eget boktrykkeri engasjeres og motiveres elevene på grafisk design ved Arbeiderbevegelsens Folkehøgskole, til tryggere valg i sine designprosesser. De sprenger grenser og blir gode på å se muligheter der det er begrensninger. Et perfekt utgangspunkt for den som har lyst til å bli grafisk designer.

Hvorfor gamle teknikker i et fremtidsrettet yrke? Vi mennesker er «taktile». Selv om vi bruker digitale enheter og konsumerer design i et forrykende tempo, har ikke hjernene våre endret seg. Vi lærer bedre gjennom å få informasjon på flere måter. Det å kun se, gir mindre læring enn om du ser, hører, tar på og lukter noe. Med denne gamle teknologien kan elevene delta aktivt i læreprosessen. De tar på designet og blir til og med litt skitne, de hører de-

signet, hvordan blytypene treffer vinkelinaken, hvordan slutteliasene kurrer mot hverandre, eller hvordan pressene dunker. De lukter designet gjennom trykksverte og rengjøringsmidler, de ser prosessen, tenker på hvordan alt dette blir, reflekterer over at alt står speilvendt, tenker på mellomrom som må fylles for å sitte fast. Design og komposisjon blir levende og noe man fysisk må forholde seg til.

DIGITALT og ANALOGT

Elevene jobber både digitalt og analogt på skolen. De digitale verktøyene åpner et hav av muligheter på alle stadier. Det er så mange muligheter at den kreative prosessen fort blir overveldende. Vi mener at elevene blir mer kreative når de må jobbe med begrensninger. I verkstedet får elevene fysiske begrensninger for et design. Det er begren-

I lokalene til grafisk design ved Arbeiderbevegelsens folkehøgskole har Marit Brandsnes et rom fylt med gamle trykkmaskiner, og annet utstyr brukt i tradisjonell typografi. I denne artikkelen forteller hun om erfaringene sine.

singer i pressene, utvalg av blytyper og treflyter, linjer, blindmaerik, farge, papir osv. Vi jobber med å utnytte disse begrensningene. Og resultatet blir ofte utrolig spennende.

De profesjonelle digitale verk-

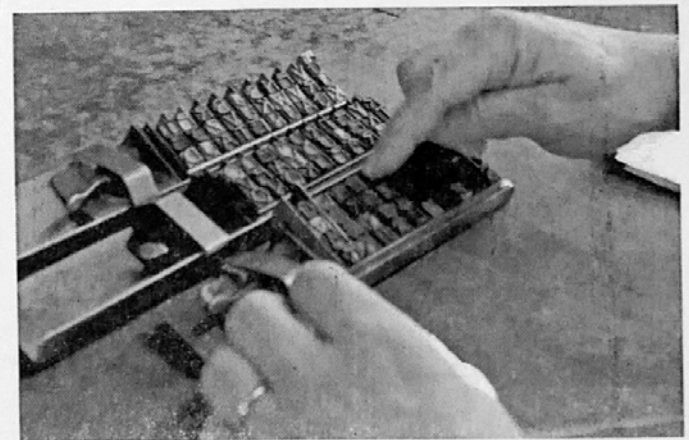
tøyene som læres, har sitt opphav i boktrykk. Orda og uttrykk er fortsatt i bruk. Og å kunne vise fysiske hva de forskjellige ordene betyr er utrolig gøy. Det at 12 punkt faktisk er en fysisk høyde er overraskende for mange, selv etter flere år med design på videregående skole. Verkstedet gjør det mulig å forstå de fysiske målene og begrensningene som også finnes i designprogrammene.

ARBEIDERHISTORIE

En annen side av boktrykkerverkstedet er formidlingen av den arbeiderhistorien vi er stolte av å være en del av. Den typografiske fagforeningen er den eldste gjenlevende fagforeningen. Det å formidle viktigheten av å stå sammen for å skape endringer er minst like viktig i dag, som den gang. Spørsmålene og kampene som kjempes er ikke lenger de samme, men elevene får oppleve viktigheten av å forstå fellesskapets goder. Det er også viktig for oss at elevene ser at det ligger mye kraft i denne enkle teknologien, og hva den har endret. Informasjon har alltid

betydd makt, og de som jobbet løst på det tryke ord, som typografene og boktrykkerne, fikk informasjonskunnskap og så betydningen av dette. Mange aviser startet i det små med en ivrig typograf eller boktrykker som investerte i sin egen trykkespresse. Mange startet også i politikk etter sitt møte med denne informasjonsteknologien. Verkstedet har blitt det det er i dag gjennom ønsker og engasjement fra både elever og

lærere. For oss har det hele tiden vært viktig å ha med elevene i prosessen. De har vært med å forme verkstedet, de har flyttet og båret, kommet med ønsker og ikke minst vist oss hva som trengs, gjennom bruken av utstyret. Det å lære gjennom deltakelse er viktig for oss som skole. Med et eget boktrykkerverksted får vi levd dette ut, helt ut til finger-spissene.

Vinkelbake for håndsat. Tradisjonene holdes i hevd ved folkehøgskolen og gir elevene en håndfast innfallsvinkel til designfaget.

Pressene i boktrykkerverkstedet

I verkstedet ved folkehøgskolen står det nå:

— To trampedigler, der den ene er en Golding pearl 3 fra Boston som ble produsert på slutten av 1800-tallet. Den har et trykkformat på A5. Denne pressen var en gave fra Oslo grafiske fagforening, sammen med en del verktøy, blytyper og treflyter og spennende klisjeer. Den andre er nok enten fransk eller tysk, fra rundt 1910 og har et trykkformat i A4. Denne pressen ble kjøpt med støtte fra Grafisk utdanningsfond.

— En helmanuell korrekturpresse som vi dessverre ikke kjenner opphavet til, annet enn at den er blitt brukt av en kunstner.

En manuell korrekturpresse

fra danske J.G.A. Eickhoff, Denne pressen har et nydelig fargeverk og den ble gitt til oss av kunstneren Morten Paulsen på Lillehammer. Pressen har tidligere tilhørt Guttorm Guttormsgaard.

— En Grafix GXO med elektrisk fargeverk. Denne pressen stod opprinnelig på Raufoss trykkeri, og er en gave fra designbyrået M8.

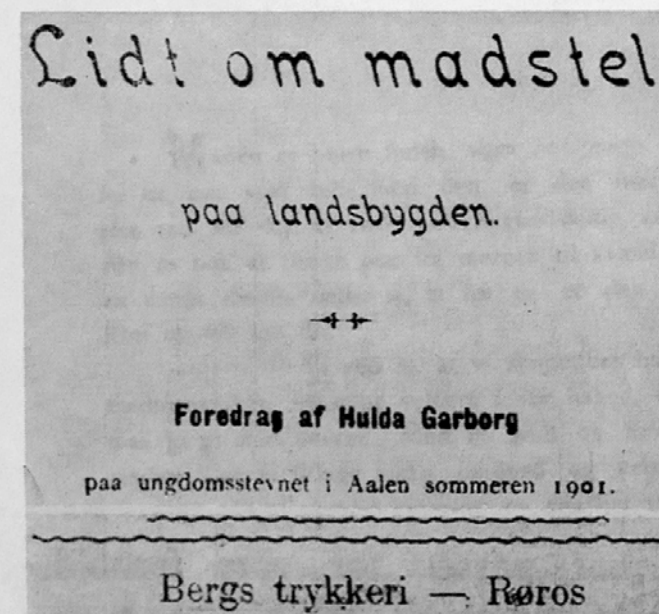
— En Triumpf korrekturpresse, bordmodell. Gave fra Ole Lund ved NTNU i Gjøvik.

— En Deberny et Peignot korrekturpresse, bordmodell. Gave fra R Sand trykkeri på Jessheim.

— En hånddigel, jobber. Gave fra A Vold i Dialecta, ble

brukt i oppstarten av Gausdal trykkeri. Vi er fortsatt litt usikre på om pressen er en amerikansk Sigwalt eller en tysk Emil Kahle. Denne er i topp stand, sett bort i fra fargevalsene, som må få ny gummi, når vi får penger til å koste på oss det.

— En Heidelberg Vinge som vi ikke får inn i verkstedet. Vi stoppes av både bredde og tyngden. Enn så lenge, lever vi godt med å ha den på et rom for seg selv, vingeløs og fortsatt på pall. Men når kompetansen på huset er på plass så kan det jo tenkes vi utvider til flere etasjer.

Fjeld-Ljom-trykk danket ut Ibsen

Av Torbjørn Eng

Et foredrag av Hulda Garborg, trykt som et lite hefte på 29 sider på Røros i 1902, ble solgt på en bokauksjon i Oslo i desember 2019. Etter aktiv budgivning gikk det for sensasjonelle 6500 kroner, mens et knippe Ibsen-skuespill gikk for 1300 kroner på det meste.

Heftet har tittelen «Lidt om madstel paa landsbygden», og ble holdt som foredrag på et

ungdomsstevne i Alen 1901. Det gikk først som føljetong i Fjeld-Ljom, før Olaf O. Berg, som startet Fjeld-Ljom og drev avisas trykkeri, ga det ut som hefte, i «Bergs trykkeri - Røros».

ENKLE OPPSKRIFTER

Kostholdsradene er tilpasset råstoffene i fjellbygdene, der melkeprodukter må spille en stor rolle, skriver Hulda, og gjerne også kjøtt av bjørn og elg. Sammen med ektemannen Arne

hadde hun bodd en ti års tid på Savalen ved Tynset, og var ikke ukjent med forholdene. Heftet avsluttes med noen enkle oppskrifter.

Selv om heftet er digitalisert av Nasjonalbiblioteket og kan leses på nb.no, er nok den ukjente kjøperen fornøyd. Og det kan konstateres at Røros og Fjeld-Ljom både var, og er, et sentrum for gode trykkaarbeider.

Fjeld-Ljom på utstilling

Nå har museumsavisa Fjeld-Ljom også vært representert på den årlige utstillingen til norske avistegnere. Stian Tranungs tegning av en settemaskin, som vi trykket på førstesiden i forrige utgave, har blitt vist sammen med bidrag fra mange andre kjente norske avistegnere.

— Det er veldig stas å få stille ut en tegning i «Avistegnernes årskavalkade» i Avistegnernes hus i Drøbak, forteller Stian, som både er aktiv som omviser i Røros og Venneforening til Pressemuseet.

Fjeld-Ljom.

Redaksjon og teknisk produksjon:
 Carl Peter Løken - Tore Tøndevold - Ane Thon Knutsen
 Marit Brandsnes - Jens Hystad - Torbjørn Torgersen
 Bjørn Erik Eriksen - Guri Anikki Torgersen
 Ragnar Løkken - Per Hvamstad - Jan Erik Øvergård
 Gunnar Tronesvold - Torbjørn Eng - Arvid Rotbakken
 Klisjeer: Marit Brandsnes - Arbeiderbevegelsens FHS

Sats og trykk:
 Pressemuseet Fjeld-Ljom

Fjeld-Ljom 2020

Med vanlig stolthet kan vi presentere årets utgave av Fjeld-Ljom. Dugnadsgjengen har nok en gang nedlagt et stort arbeid med å holde maskineriet i gang, slik at avis på gammelmåten med blysats kan produseres. 2020 har vært et annerledes år også for arbeidet i avishuset ved Hyttelva. Koronautbruddet førte til at marssamlinga, måtte avlyses. Ei mindre samling ble holdt i juli, slik at de gamle mtskinene fikk sitt nødvendige stell. Redaksjon og ekspedisjon skal innredes slik det var ved slutten av 1970, et nødvendig ryddearbeid er påbegynt.

Fjeld-Ljom har opplevd kriser tidligere. Årgangene 1917 -1919 forteller klart om hvor dramatisk spanskesjuken rammet avisens abonnenter. Dødsannonse forteller sitt tydelige språk. 1920 - årgangen forteller at krisa er over, men spørsmålet «Kan man faa den spanske sygen igjen» stilles.

Aktiviteten i Pressemuseet Fjeld-Ljoms venner går sin gang, hovedoppgavene er klare. Dessverre er det slik at antall medlemmer er synkende, men dugnadsgjengen er voksende og interessen for den gamle tek-

nologien er økende.

Vi opplever ei tid med regional og statlig omorganisering og utredninger i stort antall. For oss er Frivillighetsmeldinga et viktig fundament, mens kulturminnemeldinga og den kommende museumsmeldinga virker inn på det praktiske arbeidet. Derfor er vi spent på om omtalen av frivillighet og konkrete tiltak. Det er en kjensgjerning at mye museums- og kulturvernevirksomhet ikke er mulig uten frivillig innsats. Fundamentet og begrunnelsen for ulike institusjoner, blir også svakere uten at det legges til rette og åpnes for frivillig deltaking og involvering. Det må være en rett for lokalbefolkningen og faglig interesse å få delta. På Røros fungerer samspillet mellom Venneforeningen og Rørosmuseum bra, men det er sjølsagt forbedringspunkter også her. Omfanget frivillig arbeid er omfattende. Vår dugnadsgjeng nedla i 2019 anslagsvis 500 timer gratis innsats, et betydelig beløp, som ikke uten problem kan skaffes fra museets driftsbudsjett, dessuten kreves det kompetanse som ikke er å få kjøpt. Dugnadsgjengen besitter en unik kompetanse.

Notis i Fjeld-Ljom ble til to bøker

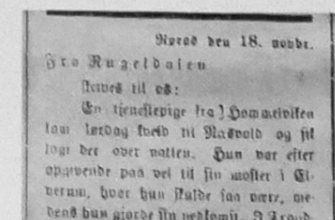
Av Ragnar Kokkvoll

For tre år siden ga jeg ut boka *På flukt*. Starten på det hele var at jeg fant ett notis i Fjeld-Ljom som sto på trykk den 20. november 1895. Her leste jeg om ei kvinne som kom til fots landeveien fra Hommelvika, og som under dramatiske omstendigheter fødte ei jente i et sommerfjøs på Nesvollen. Notisen reiste mange spørsmål som jeg gjerne skulle ha svar på: Hvem jenta var, hvordan det gikk med henne og barnet, og ikke minst hvorfor hun hadde lagt ut på slik ei livsfarlig vandring. Det tok litt tid før jeg fant alle svarene. Kvinna heit Sina Dale, og kom opprinnelig fra Romsdalen. Jenta fikk det klingende navnet Betsy Ovedie.

Leiermål

For å finne ut av dette, måtte jeg blant annet dykke ned i norsk kvinnehistorie. Det jeg fant var ikke lystelig. Jeg fant at tusenvis av kvinner, og noen menn, i løpet av noen tiår, var blitt kastet i fengsel på grunn av den såkalte leiermålsparagrafen som gjorde det kriminelt å sette tre barn til verden uten å være gift.

Det var dette Sina flyktet fra. Historia om Sina tok en lykkeelig vending, idet de fordomsfrie ålbyggene trosset skam og skj-

nsel, og tok Sina og jenta til seg. De ble boende i bygda. Etter ei tid giftet Sina seg med Ole Trøhaug. Han var småbruker og gruvearbeider. Det var vanskelige tider i Ålen, og etter en periode i Sulitjelma, emigrerte de til Amerika. Den første boka slutter idet Sina og dattera går i land i New York i 1911

Gleder og sorger

Bok nummer to heter *Et liv på prærien*, og kom nå i vinter. Den forteller om den lille familien og deres jakt på jord i USA og Canada. De havner til slutt i en norsk koloni ute på prærien i Saskatchewan. Vi følger de tre gjennom hele livet, gjennom gleder og sorger.

Jeg har forsøkt å skrive ei fortelling fra nybyggerlivet, slik det var for ett hundre år siden. Dette var under den store kanadiske landnåmstida, da nybyggere fra USA, Skandinavia, Vest- og Øst-Europa i hundretusentall

Sina Dale (t.b.) fødte datteren Betsy Ovedie i skjul i et sommerfjøs på Nesvollen. Siden ble hun gift med Ole Trøhaug, og alle tre utvandret til Canada. Nå er notisen fra Fjeld-Ljom blitt til to bøker

strømmet inn over de tre prærieprovinserne Manitoba, Saskatchewan og Alberta.

Boka beskriver slitet og naturkreftene med langvarig tørke over store deler av prærien. Trettiåra var harde, der som her. Men boka forteller også om optimismen, om solidariteten og samholdet blant alle disse nordmennene som absolutt ville fortsette å være bønder, men i en annen verden, på et annet kontinent, og med større frihet.

Jeg reiste til Canada tre ganger for å finne ut mest mulig. Jeg ble over alt møtt med hjeipsumhet og vennlighet. Kanskje aller best husker jeg kvinnene på

prærien. De har alle norske aner, og ofte norske navn: Marit Danielsen, Gladys Numedahl, Annabell og Howard Kristiansen. Og også den uforlignelige Viola Miller, født Bø, en vidunderlig, 97 år gammel kvinne, som rakk å fortelle meg mye om Sina og Ole før hun døde bare fem uker etter at jeg var blitt kjent med henne. Jeg fant også etterkommerne etter Sina og Betsy: Beverley, John og Betsy. De har alle bidratt til at jeg til slutt kunne skrive denne historia.

Hvordan gikk det så med Sina, Ole og Betsy Ovedie? Svaret er å finne i boka. Om de fant den amerikanske - eller kanadiske - drømmen, er vanskelig å si. Men sikkert er at Sina og Ole fant ett trygt liv der borte, det ble kanskje bedre enn det livet de forlot.

Fortellingen om Sina og Betsy Ovedie ble til to bøker. Og alt skyldes en våken korrespondent borte på Rugldalen, som skrev ned og sendte en liten notis til redaktør Olaf Berg i Fjeld-Ljom den gangen for 125 år siden.

Pressemuseet Fjeld-Ljoms
 venner
 Per Hvamstad

Ragnar Dahl til minne

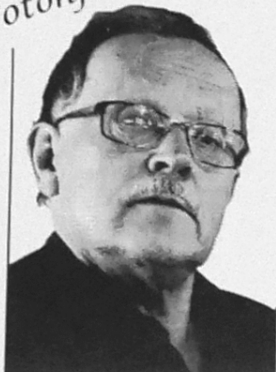
Under dugnadsgjengens julisamling kom den triste meldinga om at Ragnar Dahl var gått bort, 90 år gammel. Beskjeden ga anledning til å tenke gjennom og takke for innsatsen. Med sin faglige bakgrunn som

boktrykker og posisjon som teknisk rådgiver i Norske Avisers Landsforening, har Ragnar Dahl betydd svært mye for arbeidet med å sikre det unike tekniske kulturminnet og avishuset ved Hyttelva. Han la ned en svært aktiv innsats fra starten av bevaringsarbeidet og utover 1990-åra. Viktig utstyr ble sikret og gradvis kunne det gamle maski-

neriet på nytt produsere avis på gammelmåten med blysats. Dahl sørget også for at Pressemuseet har ei stor og viktig samling grafisk faglitteratur.

Stor takk for innsats og samarbeid.

Ragnars
 Fotohjørne

Ragnar Løkken er rørosing og aktivt dugnadsmedlem i Venneforeningen til Pressemuseet Fjeld-Ljom, der han også sitter i styret.

Før han ble pensjonist, var han mangeårig typograf i Arbeidets Rett, Røros-avisa der han begynte å arbeide i gamle Foslandgården på Nilsenhjørnet, mens produksjonen ennå foregikk med settemaskiner og blysats. Tilsvarende utstyr som det som er bevart i pressemuseet. Ragnar var med hele veien frem gjennom utviklingen, til heldigital produksjon.

Ragnar har i alle år også vært en ivrig fotograf, og takket være ham er mye av pressehistorien på Røros blitt dokumentert.

I denne og kommende utgaver av museumsavisa vil vi bringe noen glimt fra Ragnars fotoalbum.

Bildene blir også lagt ut på pressemuseets nettsider.

Gisle, en allsidig typograf

Gisle Søtvik begynte i Arbeidets Rett som typograflærling i 1960.

Han ble etter hvert en allsidig typograf som behersket de fleste arbeidsoppgaver på setteriet i Foslandgården, ved Nilsenhjørnet, der Retten hadde sine lokaler.

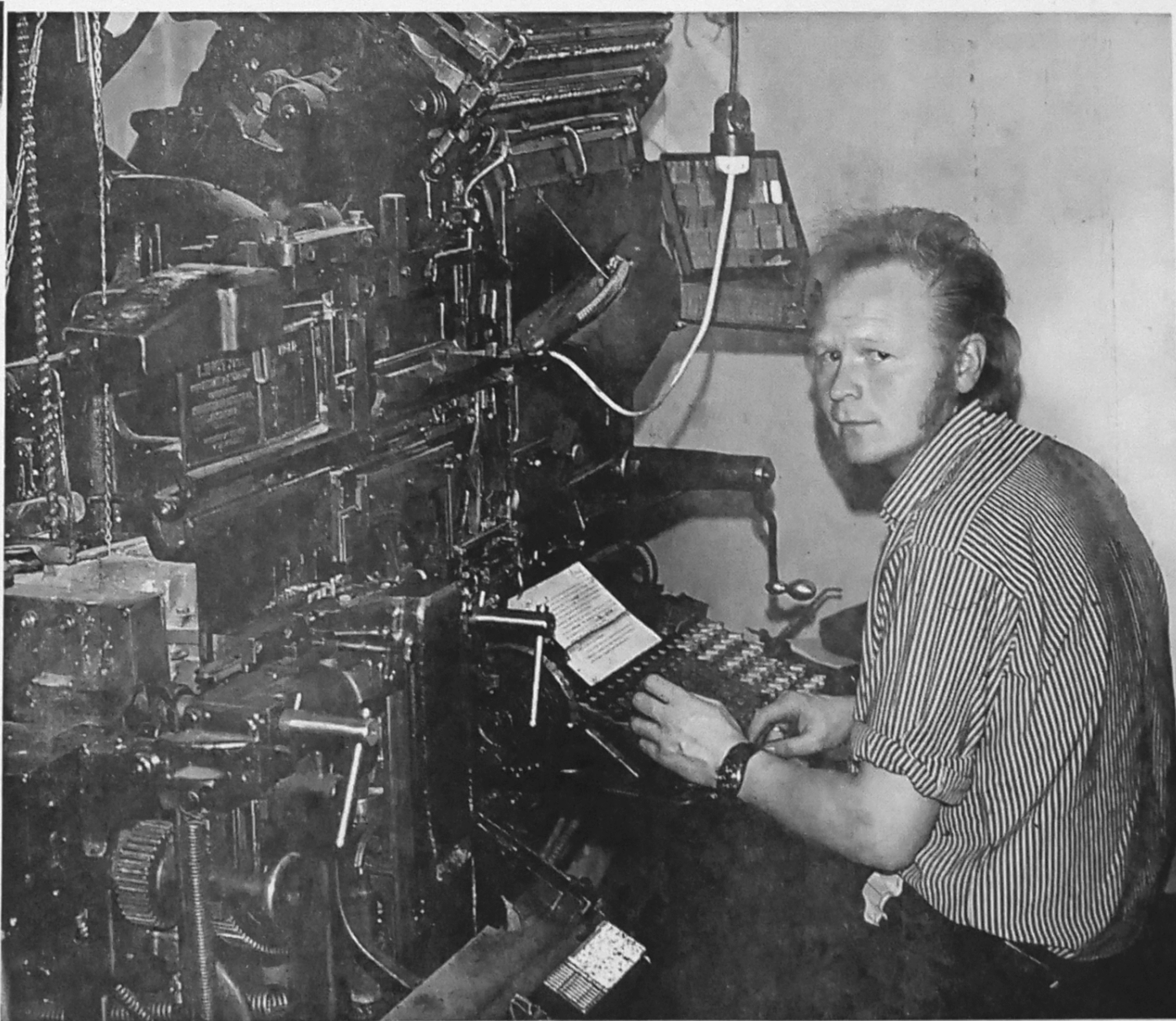
Odd Myhre var i den tiden sjef på teknisk avdeling. Han hadde arbeidet i 35 år i Aftenposten før han kom til Røros.

Sammen med Karl Ole Solli utgjorde de tre mannskapet på setteriet før jeg begynte som lærling i 1967.

Husker det var vanskelig å avvikle feriene med så liten arbeidsstokk. Det ble ganske mye overtid før alle hadde fått sine tilmålte uker.

Gisle var en ivrig fagforeningsmann. Han var formann i Røros Grafiske Forening i mange år. Når det var tid for lønnsforhandlinger var Gisle flink til å fremme medlemmenes krav.

Kåre Møller var foreningens kasserer. Kåre var innom en gang i måneden for å kreve inn kontingenten til Norsk Grafisk Forbund. Da var det viktig å ha de nødvendige kroner slik at Kåre kunne stemple BETALT i Fagforeningsboka!

Arbeidets Rett gikk over til offsetteknikken i 1970. Foslandgården ble forlatt og avisa flyttet noen meter ned til «Ogle», huset med det rare navnet. Vi var ikke helt forberedt på offset-

alderen. Den gamle settemaskina ble med på flyttelasset og Gisle ble enda sittende en god stund med settinga.

Ane Thon Knutsen: Korona-dagbok satt med bly

Som alle andre yrkesaktive småbarnsforeldre snudde korona-krisen opp ned på både privatlivet og jobbverdagen. Alle prosjekter og utstillinger ble avlyst og utsatt på ubestemt tid. Men nød lærer visst naken kvinne å spinne. Jeg har et fullstendig boktrykkeri i kjelleren hjemme, og mye virketrang.

Etter noen dager begynte jeg å se konturene av et nytt prosjekt. Jeg har i mange år vært opptatt av den britiske forfatteren Virginia Woolf (1882-1942) som skrev og satte sine egne noveller for å publisere fritt fra redaktørens røde penn. En av novellene var «On Being Ill» fra 1925. Jeg hadde planer om å forske på denne novellen en gang i fremtiden, men hadde lagt andre planer for våren. Men planene var avlyst, og denne novellen, skrevet for hundre år siden i kjølevannet av spanskesyken, men isolasjon og influensa som tema var intet mindre enn perfekt.

En setning hver dag

23. mars trakk jeg på meg arbeidsklærne, gikk ned i kjelleren, plukket opp vinkelhaka og begynte med den første setningen. Planen var å sette en setning, på ett eget ark, hver dag, til pandemien var over. Da trykket var gjort la jeg ut et bilde av det på internett og delte prosjektet, noe som også har vært disiplinert ved at jeg lovte andre en annerledes leseopplevelse ved å legge ut en ny setning hver eneste dag. Jeg skal ikke lyve og si at jeg ikke har forbannet dette prosjektet underveis. Med 157 set-

Ane ved sette-kassen der hun har arbeidet helt siden koronaen rammet Norge og snudde opp ned på arbeidsverdagen hennes.

ninger ville jeg sikkert ikke komme i mål, trodde jeg i min optimistiske naivitet. Når jeg skriver dette er det august, og om noen dager har jeg nådd novellens slutt. Det utgjør 157 dager med en setning hver eneste dag siden mars, noen ganger med refleksjoner jeg har gjort meg om spanskesyken, kunst, pandemier, historiefortelling, undertrykkelse, konsekvenser av sosial distansering og isolasjon.

10 pkt Goudy

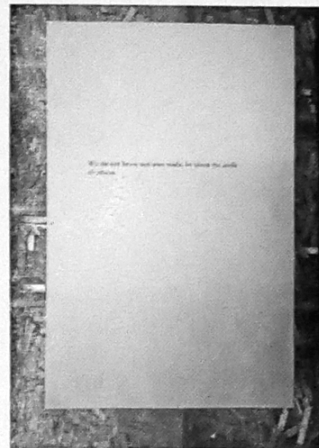
Hvert trykk måler 135X208 cm, som er tatt fra originalutgaven. Setningene er satt med 10 pkt. Goudy, trykket med

grått på varierende papir. Papiret har vært begrenset til restene fra mitt lager. Nå er typene slitt (noen som har 10 pkt Goudy å selge?) og det er nesten tomt i papirlageret. Resultatet blir 20 bokser, i sjangeren artist books, som hver inneholder hele novellen i form av setninger på løse ark.

Ane Thon Knutsen
Phd. Grafisk Kunst

Tlf. 98 89 42 39

anethonknutsen at gmail.com

Mer enn 150 setninger med hånd-sats er det blitt.

Asbjørn Ryen:

Kølbrenning, kølkjøring og bosetting fra

Narjordet mot Drevsjø

Det er en kjent sak at Røros verk fra starten i 1645 var avhengig av mange ressurser for å få virksomheten til å gå. Malmen var lokal, men for å få fram kopperet krevde det mye ressurser og innsats. En svært viktig forutsetning var køl, som på den tida var trekøl. Uten trekølingen smelting. Trekøla måtte hentes fra et stort omland, langt nedover Gauldalen, Østerdalen og sørover innover mot svenskegrensa. Overalt fins det spor etter denne virksomheten i landskapet og i verksarkivet og andre arkiv ligger det omfattende dokumentasjon.

Det gjelder bare om å få dette materiale i tale, det har Asbjørn Ryen gjort. Han har levert en omfattende dokumentasjon av kølbrenning, kølkjøring og bosetting fra Narjordet mot Drevsjø. Helt fra barnsben på Narjordet har Asbjørn hørt om og sett spor etter kølbrenninga, ei interesse han har holdt levende i over 40 år og som virkelig har gitt resultat. Han har foretatt detaljerte studier av verksarkiv, lokalisert mulig kølbrenning og sporet dem opp i terrenget, over 900 konkrete brennplasser er dokumentert. Mange har vi sett, snublet over spor etter kølbrenning, men har ikke helt skjønnet hva vi har sett. Asbjørn har gått

detaljert til verks, beskrevet spor etter kølmila, reismila men også koie, stall og kanskje redskapshus og mulige vasskilder. Trekkdyra, hest og oksér trengte god stell, for og vatn. Boka er gjennom illustrert med fotografier, som forteller mye, men det er først når Asbjørn Ryen slår til med sine tegninger at arbeidsforholda ved kølbruket trer klart fram.

Utgangspunktet for Asbjørn Ryen er Narjordet og vi følger 8 generasjoner med kølbrennere, fra 1645 til 1901. Vi følger dem på arbeid, sommer som vinter, etter hvert flere døgns transport fra bygda og verket på Røros. Det kom også folk inn fra andre bygder. Det er vanskelig å begripe hvor omfattende virksomheten var. Vinteren 1772 passerte 5638 trekkdyr forbi vatningshuset i Orvdalen i løpet av 3 - 4 vintermåneder, godt og vel 50 hver dag.

Det er Røros Museums og historielag som har gitt ut boka. Spesielt artig er det også at vi har ei bok som er norsk produsert, forfatter og utgiver, layout er levert av Nila Grafiske, Røros og Fagtrykk as, Namsos har produsert ferdig bok. For øvrig meldes det fra forlaget at opplaget er i ferd med å bli utsolgt, så løp og kjøp!

Fjeld-Ljom 1920

Vi har sett på utgaven av Fjeld-Ljom for fredag 10. september 1920, nr 101, 35. årgang. Fjeld-Ljom, Venstreblad for Røros, N. Østerdalen og Gauldalen, kommer 3 ganger i uka, redigert av Kr. Floor og trykt i Aktietrykkeriet Fjeld-Ljom. Avisen er på 4 sider med 6 spalter, men når det var større begivenheter ble to spalter slått sammen.

Forfatteren Jakob B. Bull er 50 år og får et hyldningsdiakt av E-E. (ant. Eystein Eggen, lokalhistoriker og forfatter) på to spalter med tegning, eneste bilde i dagens avis. To spalter brukes også på et opprop om å reise en bauta over Ivar Kuraas på Jensvoll (Glåmos). Det er mer stoff knyttet til Jakob B. Bull og hans jubileum. I Rendalen har det vært folkefest og det er referert fra forfatterens tale til rendølene. På reise heim fra utlandet ble Bull kjent med sommerens store skogbrann ved Storsjøen, filosoferer litt over lokale branner, som også har brakt noe positivt med seg, og verdensbranner. Han finner trøst i mauren som ikke gir sseg, via mauren hyller han alle som bor og arbeider i landets bygder, før han avslutter: «Leve dalen, dens folk, dens minder og dens fremtid».

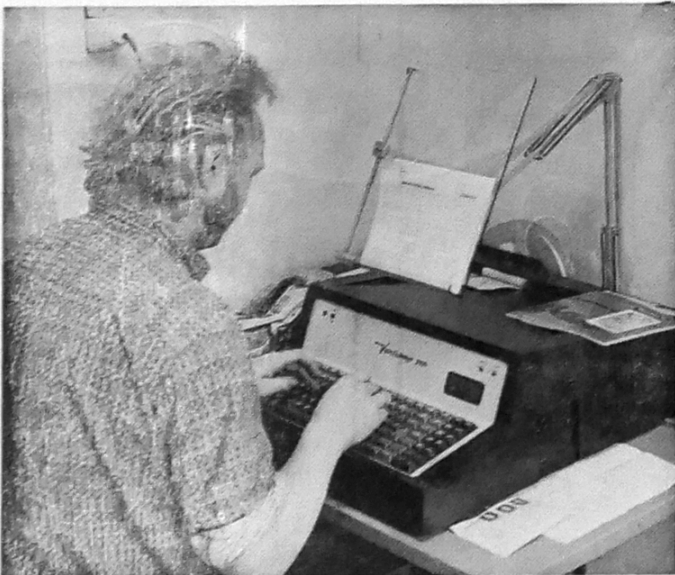
Stoffet fordeler seg ellers over hele spekteret. I Petrograd er det uroligheter og i England er kullarbeiderne i konflikt. Fra statens forsøksgard for fjellbygdene er det en artikkel om bruk av kunstgjødsel, og en innsender vil ha slutt på felleshavninga rundt Bergstaden.

De lokale nyhetene er varierende, men prisøkningen går igjen i flere notiser. En ovn som tid-

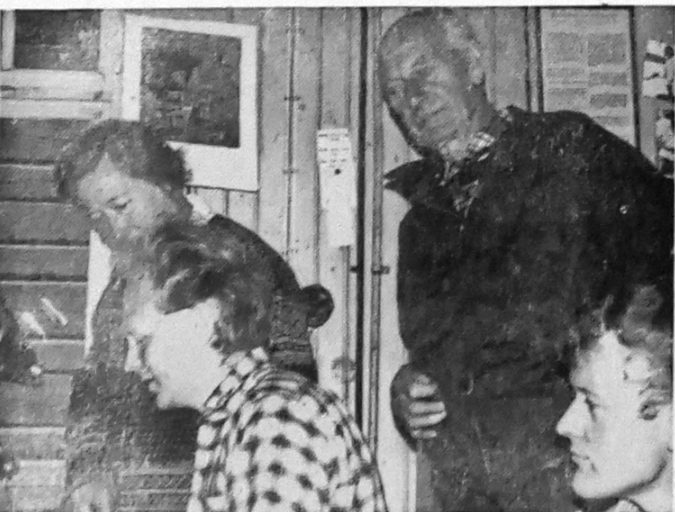
ligere kostet 11 kroner koster nå 15 kroner pluss økt jernbane-transport. «Det koster penger og sætte bo i disse dager», heter det. Hestepriene har også økt, det eksporteres hest til Sverige og Danmark som selges videre til Tyskland. Utover høsten enda større etterspørsel når tømmerdriftene kommer i gang. Ellers meldes det om stor trafikk og god sesong økonomisk for den kommunale bildrifta på Røros, Røros-Fjellnæs, men en jernbanestreik førte til færre turister.

Leiv Nutheim har sendt et «Kveldsbrev fra Vangrøftdalen», der han har vært på noen dagers ferie, eller «permission» som han kaller det. Det har vært en bra sommer for dyr og budeier, men naboskapet med okshavna ved Grønnskjønnan har skapt en del kritiske tildragelser. Oksene bryter seg ut og oppsøker setertraktene, skaper og frykt, noe som kan skape budeiemangel om det ikke bedrer seg.

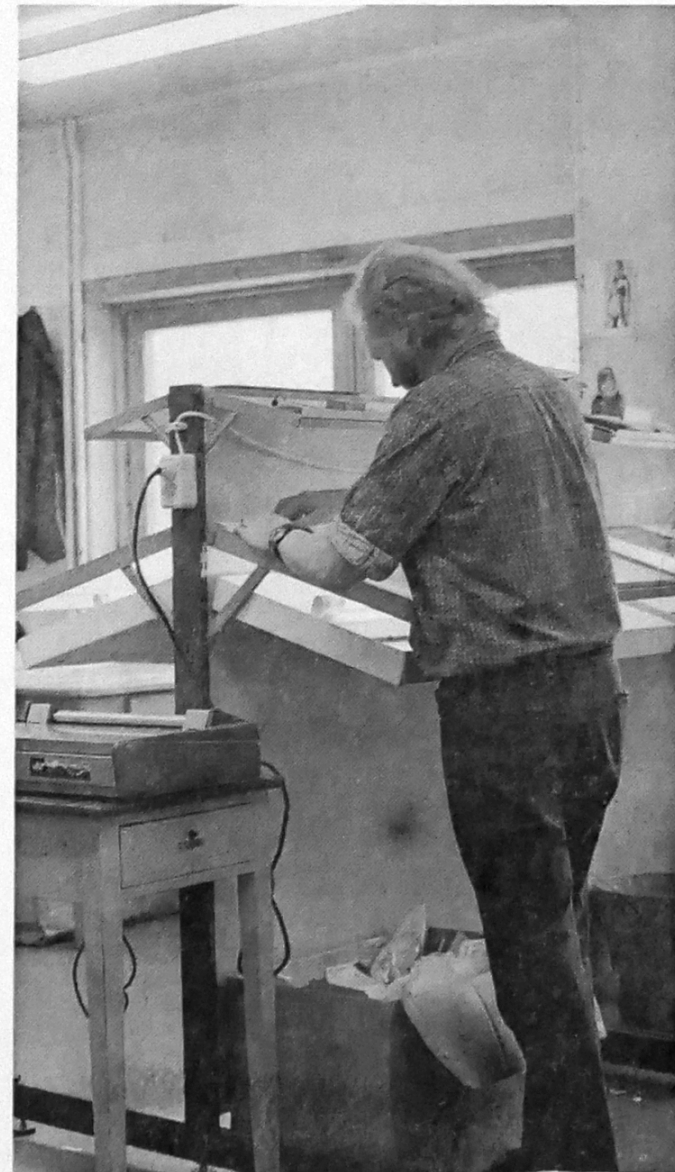
Det er nokså mange annonser, anslagsvis 1,5 sider, med variert innhold. De fleste er små på ei spalte. Skogns Handelslag kan tilby både poteter og høy, mens Den norske Amerikalinje reklamerer for båtaganger til New York utover høsten. De lokale annonsene dreier seg om kjøp og salg, ledige stillinger og kunngjøringer. Høstens skoletilbud er folkehøgskoler, fortsettelsesskole og snekkerskole. Fotballkampen mellom National Trondhjem og Røros A følges opp med fest på Vonheim, mens ålbyggen kan gå på kino og se «En flyvers bedrifter ved Vestfronten» eller «Den hvite indianer».

Gisle fikk endelig nytt utstyr å jobbe med. Nå kom teksten ut på hullbånd som senere ble matet inn i en datamaskin.

Tidligere statsminister Einar Gerhardsen og kona Werna ferierte flere år i Rørosdistriktet og benyttet anledningen til å avlegge Arbeidets Rett et besøk i 1968. Her fikk de demonstrert sette-maskina av Gisle Sotvik.

Gisle har tatt plass ved lysbordet. Dette skulle bli arbeidsplassen vår i mange år. Vi var avhengige av godt underlys for at stoff og titler ble riktig plassert på montasjearket.

Slik trykker vi bilder i museumsavisa Fjeld-Ljom:

Ikke bare å trykke på en liten knapp

I våre dager, nå som alle kan publisere både bilder og videoer på sosiale medier, med et kjapt lite trykk på en knapp på skjermen på mobiltelefonen, er det lett å glemme hvor møysommelig en prosess trykking av bilder var i gamle dager.

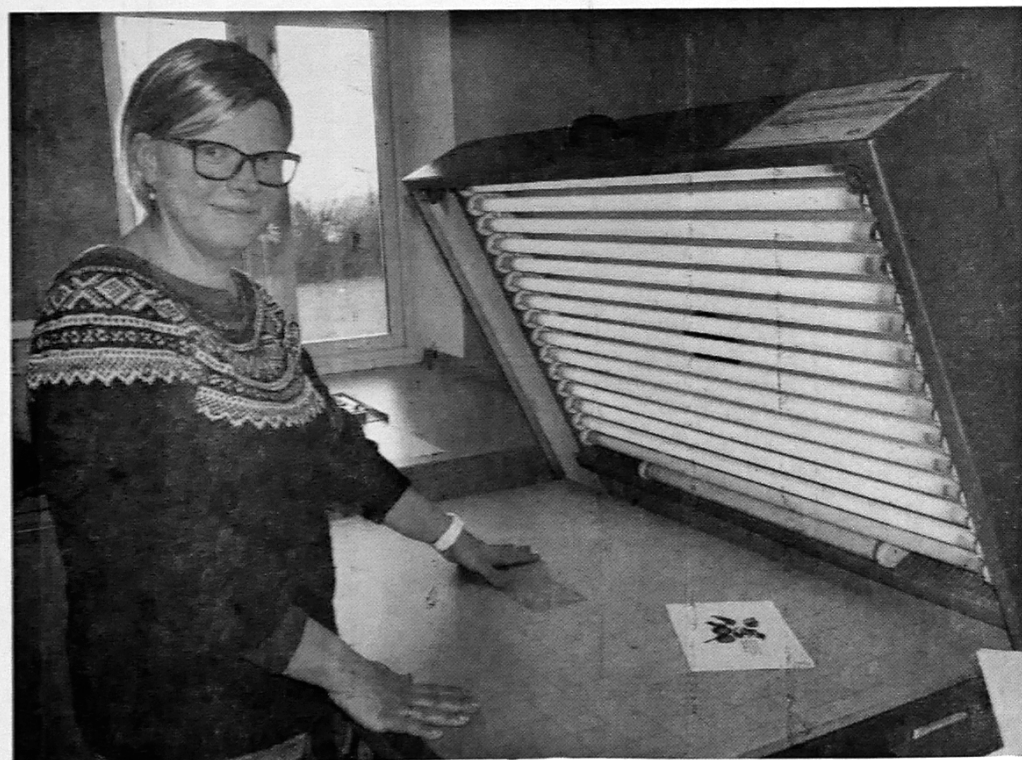
Når vi lager museumsavisa Fjeld-Ljom, må vi ty til noen gamle teknikker for å kunne trykke bilder på gamle trykkpressa i avishuset ved Hytte-elva på Røros

De siste årene som Fjell-Ljom ble redigert og trykket i lokalene og på det samme utstyret som nå er pressemuseum, ble bildeklisjeer framstilt på en maskin som fortsatt står i andre etasje i avislokalene. Denne maskinen er desverre ikke lenger brukbar, og lar seg nok heller ikke reparere.

Maskinen som trolig er fra 1900-årene, består av en masse elektronikk som det ikke finnes reservedeler til. Samtidig er dette også et lite tankekors. De gamle settemaskinene, fra mellomkrigstiden, er for det meste mekaniske og ikke elektroniske. De er tross alt enklere å reparere og holde vedlike enn utdatert elektronikk. Radiorør og lignende er ikke lenger reservedeler som kan skaffes. Deler til settemaskinene kan derimot lages av en kyndig verktøymaker.

Veien til trykkferdige klisjeer går via film som benyttes ved belysning av klisjeplatene.

Denne belysningsenheten benytter Marit når hun belyser de lysømfintlige klisjeplatene.

Klisjemaskinen som benyttes til å lage trykk-klare plater består av to enheter, en til belysning og en til utvasking av klisjeene

Bildeklisjeene vi benytter i museumsavisa, lages nå ved hjelp av utstyret som Marit Brandsnes ved Arbeiderbevegelsens Folkehøgskole i Moelv disponerer. Vi har besøkt Marit for å høre litt om den møysommelige prosessen fra bilde til trykk på gammelmåten. Selve klisjemaskina som Marit har fått tak i, er plassert i lokaler som tidligere ble benyttet til barnehage. Siden maskinen er avhengig av både vann og avløp, er garderoben etter barnehagen velegnet til formålet.

Men la oss ta prosessen med framstilling av klisjeene punkt for punkt, slik Marit går fram.

Bildene overføres til Marit på e-post som digitale filer. Disse filene behandler hun i programmet Adobe Photoshop, der hun gjør om bildene til såkalt bit-map med halvtone raster. Dette betyr at bildet splittes opp i mange bittesmå punkter, i et 28 linjer pr. centimeters raster. Punktene varierer i størrelse, de er små, eller fraværende, der hvor bildet er lyst, og gror helt sammen i de mørkeste partiene. Rasterpunktene gir øyet en illusjon av at bildet består av ulike nyanser, fra hvitt via grått til sort. I virkeligheten er det bare sort og hvitt i bildet, som det også er i den endelige trykken.

Filene skrives så ut i den størrelsen de skal brukes, på gjenomsiktig plastfilm, på en blekkskriver — men som ne-

gativ. Det vil si at det sorte i bildet er hvitt og vise versa.

Denne filmen legges i en belysningsmaskin, sammen med klisjeplate. Maskinen som Marit bruker til belysning er bedre enn den innebygde i klisjemaskinen i barnehagegarderoben. Vakuum gjør at hun er sikret lufttett kontakt mellom den negative filmen og den lysømfintlige klisjeplaten. Klisjeplaten belyses gjennom filmen, så de mørke delene av bildet får mye lys, mens de helt hvite ikke får noe lys.

Klisjeplaten flyttes så over til klisjemaskinen der den vaskes ut med vann. Dette skaper et mønster, en ujevn overflate, slik at de mørke partiene, de som skal bli tilført mye trykksvarte står ut og hever seg over de lyse partiene.

Rasterpunktene som bildet ble gjort om til i Photoshop befinner seg nå altså som bittesmå forhøyninger på plastklisjeen.

STOR SPENNING

Marit laget de første klisjeene sine til Fjeld-Ljom til avisa som ble trykket i fjor.

— Jeg var skikkelig spent og veldig nervøs for hvordan dette skulle gå, innrømmer hun — Jeg hadde jo ikke fått testet ut ordentlig om klisjeene ville fungere i trykken, og kunne ikke vite sikkert for sideformene var på plass i trykkmaskinen, og de første avisene begynte å komme ut av maskinen.

Heldigvis gikk det bra, så jeg kunne virkelig puste lettet ut.

Et fristed for fagorganiserte

I 1890 var det mange arbeidsløse i boktrykkerfaget i Kristiania (Oslo). Året før hadde det vært en 18 uker lang streik.

Typografene hadde lidd et bittert nederlag. Etterpå opplevde mange av de streikende at streikebrytere hadde tatt jobben deres, og i flere boktrykkerier ble de nektet ansettelse.

I denne situasjonen var det en ledig plass i Fjeld-Ljom på Røros. Kanskje en av disse arbeidsløse, tidligere streikende tok turen til Røros for å besette plassen i Fjeld-Ljom. Det er betegnende for Fjeld-Ljoms arbeidervennlige holdning, at de annonserte etter typograf i de fagorganisertes blad, rett etter streiken.

Et par år etter, sommeren 1892, sendte Norsk Centralforening for Bogtrykkere (NCfB, fagorganisasjonen) en tillitsmann på agitasjonsreise i Sør-Norge for å organisere typografene i småbyene. Han kom også til Røros, og rapporterte følgende i Typografiske Meddelelser nr. 32, 6. august 1892:

«Bergstaden Røros har et trykkeri, hvis ejer, hr. Olaf Olsen, modtog mig paa det mest forekommende. Spørsmålet var, om han ikke vilde melde sig ind i foreningen og paa ta sig forretningsførerposten, da vi manglede et udbetalingssted paa strækningen Trondhjem-Hamar, hvilket i flere henseender var uheldigt, især for den rejsende. (Merknad: Typografene hadde en reisekasse som ga arbeidsløse medlemmer reisestøtte for å søke arbeid andre steder.) Da han før hadde vært medlem fra gammel tid i Kristiania og nærde sympati for foreningen, indvilgede han straks i dette. En af læregutterne meldte sig ogsaa ind og lovede at faa sin for øjeblikket fraværende kollega til ogsaa at gjøre det samme.»

På småsteder og i mindre trykkerier forekom det at eierne av boktrykkeriene var medlem av fagorganisasjonen. Nylig hadde Centralforeningen åpnet for at også læregutter og settersker (kvinnelige settere) kunne bli medlemmer.

I Typografiske Meddelelser året etter ser man av en medlemsoversikt at Johannes Ødegaard, læregutten, var eneste medlem på Røros. Men boktrykker og redaktør av Fjeld-Ljom, Olaf Olsen, hadde sørget for at Røros var blitt utbetalingssted for de typografene som vandret opp eller ned Østerdalen, mellom de nærmeste utbetalingsstedene Hamar og Trondheim, på jakt etter arbeid, noe som hittil har vært ukjent.

Johannes Iversen Ødegaard ble etter hvert faktor i Fjeld-Ljoms trykkeri, før han etablerte sitt eget trykkeri.

Torbjørn Eng

Vuggeviser fra Røros

Bysse, bysse, lille ba'n —
dagene er lange.
Snart fra graven kommer far,
uka trutt han strevet har,
dypt i mørke gange.
Han på fjellet renner nu
hjem på ski i kveldens gru.
Ulven stygt der tuter,
stormen slår mot ruter.
Bysse, bysse, ba'n.

Bysse, bysse, lille ba'n.
Nu i sene timer
over vidder, dal og nut
stormen bringer til oss bud.
Hør, gruvklokka kimer
Helgen ringer den nu inn.
Sov nu vesle gutten min.
Far er sikkert sliten.
Sov nu stakkars liten.
Bysse, bysse, ba'n.

Bysse, bysse, lille ba'n.
Snart med far du trasker.
Du så bor og feisel får,
og til gruva slik du går,
der du malmen vasker.
Den blir både blank og pen,
skinne skal som gull hver sten.
Dagene er mange.
Glem ei morens sange.
Bysse, bysse, ba'n.

Håkon Solli

Baronen

Håkon Solli, av mange bedre kjent som «Baronen» var en flittig skribent.

Han skrev fortellinger fra Røros og gruvemiljøet, som han kjente god fra eget virke. En kunnskap som han også utnyttet i de mange årene han virket som omviser for turister som tok turen til Røros.

Gjennom familien til Håkon Solli har vi fått tilgang på mange av tekstene hans og tilatelse til å gjengi smakebiter av dette i museumsavisa.

BLI MEDLEM!

Pressemuseet Fjeld-Ljoms venner

VIPPS 513265

Bankgiro 4280.05.29020 300 kr

Venneforeningen til Pressemuseet drives på dugnad, medlemskontingenten går uavkortet til å drive det unike museet som hvert år lager avis på gammelmåten. Støtt arbeidet med ditt medlemskap. www.fjeld-ljom.no

Når du tipper
Husk å gi Pressemuseet
Fjeld-Ljom grasrotandelen
Org.nr. 998 587 611